

Я.В.ВЕРМЕНИЧ (Київ), Т.В.ДОВКО (Київ)

КРУГЛИЙ СТИЛ «ДОСЛІДЖЕННЯ ПІВДНЯ І СХОДУ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ (2014–2017)»

Історію України на «до» й «після» знову розділила війна – цього разу неоголошена, неконвенційна, «гібридна», яку за впливом на суспільні настрої можна порівняти з соціальним конфліктом. Тисячі смертей, десятки тисяч скалічених доль, сотні тисяч вимушених переселенців, мало не вщент зруйнований потенціал великого промислового регіону – такою виявилася ціна політичних амбіцій одних та несправджених ілюзій інших. Але, здається, суспільство ще не до кінця усвідомило, якими віддаленими викликами загрожує йому ціннісний розкол, що сягає рівня цивілізаційного. Притаманні таким розламам агресивність і насильство здатні множитися за формулою ланцюгової реакції й давати про себе знати навіть після понад трирічної «гібридної війни».

Із певністю можна говорити лише про те, що як політикам, так і науковцям-соціогуманітаріям надовго вистачить роботи щодо осмислення витоків, причин, суспільних наслідків того, що сталося в Україні в 2014–2017 рр. Обнадіює те, що ця робота вже почалася: про Донбас, приміром, за останні роки видано більше праць, ніж за всю радянську добу його історії. І зрушення тут, зрозуміло, не лише кількісні. Одна за одною зникають ті «фігури замовчування», котрі донедавна стояли на заваді об'єктивному висвітленню економічних, політичних, екологічних, демографічних та інших процесів на сході, півдні України. А отже відкриваються й висвітлені на нових підходах у соціальній аналітиці пояснювальні можливості, і нові різновиди інтерпретацій та репрезентацій. І масштаби втрат, значна частина яких належить до розряду непоправних, і нові виклики, ризики, загрози, наявні сьогодні та здатні з'явитися вже в осяжній розумом перспективі, стають об'єктом підвищеної наукової уваги, знаходять відображення в побудованих в її руслі дискурсивних моделях. Цільове призначення останніх – недопущення «розповзання» небезпечних проявів сепаратизму, напрацювання механізмів протидії екстремізму в усіх його формах і проявах, запобігання процесам деконсолідації української нації та недопущення входження етнополітичного, значною мірою віртуального розколу, що вже намітився, у стадію незворотності.

Новизна проблем, що у цьому контексті постали перед соціогуманітаріями, потребує нової дослідницької «оптики». Спробу її пошуку було здійснено під час проведення круглого столу «Дослідження Півдня і Сходу України: здобутки академічної науки (2014–2017)», який відбувся 16 травня 2017 р. в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського в рамках XI Всеукраїнського фестивалю науки.

Організаторами заходу виступили НБУВ та Інститут історії України НАНУ, які впродовж 2014–2017 рр. плідно працюють над виконанням спільного комплексного наукового проекту – серії наукових і науково-популярних праць «Студії з регіональної історії», орієнтованого на створення наукового підґрунтя для вироблення концептуальних підходів дослідження регіонів України та популяризацію наукових знань із регіональної історії в українському соціумі. Серія є унікальним науковим проектом, який спрямований на переосмислення традиційного історичного нарративу вітчизняної історії під кутом зору територіальності та регіональної ідентичності й донесення до широкого загалу впливу територіального чинника на процеси формування ментальностей та ідентичностей.

У контексті реалізації проекту в 2014 р. започатковано 2-томне видання «Схід і Південь України: час, простір, соціум», концепція якого підпорядкована осмисленню

теоретико-методологічних підходів до дослідження регіональної специфіки та презентації можливостей впливу науки на формування загальносуспільних цінностей, здатних об'єднати будь-який соціум. Поєднання наукового потенціалу та інформаційних технологій двох поважних академічних інституцій України дало можливість підготувати унікальну працю, яка складається з колективної монографії (т.1; 30 друк. арк.) та бібліографічного покажчика (т.2; 73 друк. арк.). Саме навколо презентації другого тому праці «Схід і Південь України: час, простір, соціум: Матеріали до бібліографії» й обговорення всієї серії «Студії з регіональної історії» і відбувся цікавий обмін думками та пошук шляхів інтеграції українського суспільства.

Зі вступним словом до учасників круглого столу звернувся генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України *Володимир Попик*. Він зауважив, що воєнна агресія з боку Росії спонукала українських учених-гуманітаріїв до глибокого осмислення історичних, соціокультурних, соціально-психологічних передумов цих трагічних подій, їх наслідків та перспектив урегулювання конфлікту й повернення тимчасово окупованих земель до юрисдикції України. Водночас дослідницькі можливості суттєво звужував один фактор – відсутність сучасного систематичного бібліографічного ресурсу, який би інтегрував інформаційні джерела, присвячені східному та південному регіонам нашої держави. Тож Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського взяла на себе вирішення цього масштабного завдання. За словами В.Попика, робота науковців над бібліографічним покажчиком дозволила не лише зібрати величезний масив публікацій, а й виявити лакуни в напрацюваннях учених, визначити проблеми, на розробленні яких необхідно зосередитися, а також окреслити коло питань, що замовчуються або фальсифікуються нашими ідейними супротивниками.

Моральним і науковим подвигом назвав роботу багатьох вітчизняних учених у комплексному науковому проекті «Схід і Південь України: час, простір, соціум» директор Інституту історії України НАНУ академік *Валерій Смолій*. Водночас він наголосив, що підготовлені в рамках цього проекту численні монографічні видання та бібліографічний покажчик потребують широкої популяризації, яка сприятиме зрушенням у свідомості українців, особливо молоді.

Презентувала бібліографічний покажчик «Схід і Південь України: час, простір, соціум» завідувач відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ доктор наук із соціальних комунікацій *Тетяна Добко*. «Це був наш інформаційний фронт. Перед нами було поставлено непросте завдання: зібрати монографії, нариси, брошури, матеріали конференцій, збірники наукових праць, загальні та регіональні енциклопедії, різноманітні довідники, картографічні матеріали, видані в Україні та поза її межами від кінця XVIII ст. до сьогодення українською, російською та іншими мовами. Непросто було одразу осягнути тему й розробити схему покажчика», – зазначила Т.Добко. Укладачі здійснили копівку науково-пошукову, науково-інформаційну й аналітичну роботу, у результаті якої до покажчика загалом увійшло понад 5,7 тис. бібліографічних записів документів, географічні межі котрих охоплюють сучасні Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Херсонську області та Автономну Республіку Крим.

Академік НАН України *Олексій Онищенко* відзначив, що підготовлений науковцями НБУВ бібліографічний покажчик є справжнім інтегрованим ресурсом, адже вміщені в ньому інформаційні матеріали об'єднують дані з бібліотечних, архівних, музейних фондів, мають широку тематичну спрямованість (історія, географія, економіка, літературознавство тощо), відображають чималий спектр різних видів джерел, поєднують

бібліографічний опис з електронними анотаціями й рефератами. Підкресливши інформаційну цінність презентованого покажчика, О.Онищенко висловив сподівання, що «цей потужний бібліографічний масив слугуватиме подальшим науковим дослідженням, осмисленню історичного досвіду, прийняттю управлінських рішень на державному рівні».

«Дослідження проблематики розвитку інформаційної сфери українського суспільства, що мають стати основою взаєморозуміння і толерантності, сприяти поверненню територій Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України – один із пріоритетних напрямів наукових зацікавлень фахівців Центру дослідження соціальних комунікацій НБУВ», – зазначив у своєму виступі його керівник – заступник генерального директора НБУВ д-р іст. наук, проф. *Валерій Горовий*. За його словами, створювані в НБУВ інформаційні ресурси та інформаційно-аналітичні матеріали означеної тематики особливо затребувані користувачами не лише підконтрольних українській владі територій, а й тими, що перебувають на окупованих землях.

У контексті обговорення проблем дослідження регіональної специфіки Сходу і Півдня України учасники круглого столу обмінялися думками щодо причин та передумов російської агресії в Україні, особливостей гібридної війни проти нашої країни в різних вимірах, можливих шляхів подолання політичних, соціально-економічних, гуманітарних, демографічних наслідків збройного конфлікту.

Зокрема до проблеми семантичного розуміння поняття «Схід і Південь України» звернувся завідувач відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського НАН України д-р іст. наук *Ігор Гирич*; концептуальні моделі регіональної історії в сучасній історичній проекції представила завідувач відділу історичної регіоналістики Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, проф. *Ярослава Верменич*; закономірності історії радянського Криму розкрив гол. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, проф. *Станіслав Кульчицький*; історичний досвід, модерні виклики та перспективи Донбасу і Криму в економічному, суспільно-політичному, етнокультурному просторі України окреслила завідувач відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук *Лариса Якубова*. Про дискурс окупації як механізм осмислення російської агресії проти України йшлося у виступі ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ д-ра іст. наук, проф. *Олени Стяжкіної*; соціально-антропологічні аспекти Голодомору 1932–1933 рр. на Донбасі проаналізував гол. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, проф. *Василь Марочко*; результати джерелознавчих досліджень Півдня і Сходу України в Інституті української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського НАН України (2014–2017 рр.) означив заступник директора з наукової роботи цієї установи канд. іст. наук *Олександр Маврін*.

До обговорення результатів наукових досліджень Сходу й Півдня України долучилися співробітники Інституту економіки промисловості НАН України – д-р економ. наук, проф. *Валентина Антонюк* і канд. соціолог. наук, доц. *Оксана Панькова*. Науковці презентували колективну монографію «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху», в якій проаналізовано проблеми соціально-економічного розвитку Донбасу, причини й наслідки воєнного конфлікту, масштаби вимушеного переселення мешканців Донецької та Луганської областей, запропоновано підходи до оцінки можливостей використання потенціалу вимушено переселених осіб як ресурсу розвитку територіальних громад та до формування концепції відновлення й розбудови миру на сході України.

Підсумки круглого столу підбив заступник директора Інституту історії України НАНУ член-кор. НАН України, проф. *Геннадій Боряк*. Він позитивно відзначив роль НБУВ в упорядкуванні онлайн-ресурсів Інституту історії України НАН України, а також у забезпеченні вільного доступу до цифрового формату презентованого бібліографічного покажчика «Схід і Південь України: час, простір, соціум» на порталі НБУВ. За словами Г.Боряка, це не лише сприятиме популяризації вітчизняних наукових досліджень, а й суттєво розширить читацьку аудиторію, збагатить інтернет-ресурси, що відображають нашу історико-культурну спадщину, забезпечить інформаційну підтримку державотворчих процесів, соціальної сфери суспільства, української науки та культури.